

LORD RAGLAN'IN GELENEKSEL KAHRAMAN KALIBI VE BOĞAÇ HAN

M. Öcal OĞUZ

“Geleneksel Kahraman Kalıbı” kavramı Türk folklor çalışmaları için yenidir. Batıda uzunca bir zaman diliminde araştırılan (Çobanoğlu 1996: 202-204) ve Lord Raglan tarafından geliştirilen “Geleneksel Kahraman Kalıbı” (folk here pattern) (Ekici 1998: 126-138) üzerinde yakın zamana kadar Türkiye’de metotlu bir çalışma yapılmamıştır. Başta destan ve hikâyelerimiz olmak üzere, masal, efsane, menkabe, fıkra vb. anlatılardaki kahramanların kalıplaşan ve farklılaşan özelliklerinin kültürümüzün niteliği bakımından tahlili gerekmektedir. Bu bakımdan Lord Raglan’ın son derece metotlu yaklaşımının Türk geleneksel kahraman kalıbının ortaya çıkarılmasında iyi bir başlangıç olacağına inanıyorum.

Raglan’ın 22 madde hâlinde verdiği “Batının Geleneksel Halk Kahraman Kalıbı”nın bütün maddelerini *Oğuz Kağan* ve *Er Töştük* destanlarına tatbik eden Özkul Çobanoğlu, (Çobanoğlu 1996: 202-209) çalışmasında Batı halk kahraman kalıbı dışında bir Türk halk kahraman kalıbı çıkarılması gerektiği görüşüne vardığını ifade etmiştir.

Türkiye’de bu konuda ikinci önemli gelişme, Lord Raglan’ın çok önemli ve bu nispette de ihmal edilmiş araştırmasının Metin Ekici tarafından Türkçe’ye çevirilmesi olmuştur. (Ekici 1998: 126-138) Lord Raglan’ın Batı ve Orta Doğu kaynaklı destan kahramanları hakkındaki puanlamasını ve değerlendirmesini içine alan bu kapsamlı makale, geleneksel Türk kahraman kalıbının ortaya konulmasında önemli bir adım olmuştur. Geleneksel Türk kahraman kalıbının belirlenmesi doğrultusunda yapılacak araştırmalara bir vasat oluşturan bu iki meslektaşımızı da kutluyorum.

Metin Ekici tarafından yapılan çeviriye göre Lord Raglan “Geleneksel Kahraman Kalıbı”nı 22 başlık altında topluyor. Batı ve Orta Doğu kökenli kahramanlara verdiği puanlar da 22 sayısı üzerinden yapılmaktadır. L. Raglan her ne kadar bu sayının artırılabilceğini de ifade ediyorsa da kendisinin konuyu bu şekilde formüle ettiğini belirtmektedir. (Ekici 1998: 130) Biz de Ekici’nin çevirisinde yer alan “Geleneksel Kahraman Kalıbı”nı esas aldık ve Boğaç Han ile ilgili değerlendirmemizi de bu 22 madde üzerinden yaptık.

Lord Raglan'ın bir bölümü Orta Doğu kökenli olan "Batı Geleneksel Kahraman Kalıbı Geleneksel Kahramanın Hikâyesi" başlığını taşıyan şu yirmi iki maddeden meydana gelmektedir.

1. Kahramanın annesi soylu bir bakiredir.
2. Babası bir kraldır ve
3. Baba çoğunlukla kahramanın annesinin yakın bir akrabasıdır, fakat
4. Kahramanın anne rahmine düşüş şartları olağan dışıdır ve
5. Kahraman aynı zamanda bir Tanrı'nın oğlu olarak kabul edilir.
6. Çoğunlukla baba tarafından onu öldürme girişiminde bulunulur, fakat
7. Kahraman gizli bir yere gönderilir ve
8. Uzak bir ülkede evlât edinen bir aile tarafından büyütülür.
9. Kahramanın çocukluğu hakkında bize hiçbir şey anlatılmaz, fakat
10. Kahraman yetişkinlik çağındayken, gelecekte kral olacağı yere gider.
11. Kahraman; kral, dev, ejderha veya vahşî bir hayvana karşı kazandığı bir zaferden sonra,
12. Çoğunlukla kendisinin selefinin kızı olan bir prensesle evlenir ve
13. Kral olur.
14. Bir süre herhangi bir olay olmaksızın ülkeyi yönetir ve
15. Kanunlar yazar, fakat
16. Daha sonra kahraman tanrıların veya halkının sevgisini kaybeder ve
17. Tahttan ve şehirden uzaklaştırılır.
18. Kahraman esrarengiz bir şekilde ölümle tanışır.
19. Çoğunlukla bir tepenin üzerinde ölür.
20. Çocuklarından hiçbiri, eğer varsa, onun yerine tahta geçemez.
21. Kahramanın vücudu gömülmez, fakat buna rağmen,
22. Kahramanın gömülü olduğu kabul edilen bir veya daha fazla kutsal mezarı vardır. (Ekici 1998: 126)

Şimdi bu kalıp açısından *Dede Korkut Kitabı*'nın birinci boyu olan Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyu'nun kahramanı Boğaç Han'ı değerlendirelim. Bu değerlendirmemizde Muharrem Ergin metni kullanılmıştır. (Ergin 1994: 77-95)

1. Kahramanın annesi soylu bir bakiredir: Bütün Dede Korkut boylarında olduğu gibi, Boğaç Han Boyu'nda da böyle bir olay yoktur. Bunun aksine Türk anlatılarında çok sık olarak karşımıza çıkan "uzun zamandır evli olan çiftin çocuk sahibi olmaması" motifi Boğaç Han'da da karşımıza çıkmaktadır. Dirse Han ve karısı uzun yıllardır evlidir, fakat çocukları olmamaktadır. Bayındır Han'ın verdiği davette Dirse Han'ın kara otağa konularak diğer beylerden ayrı tutulması, çiftin çocuksuzluğunu trajik bir boyuta taşır ve olaylar böylece gelişir. (Ergin 1994: 77-81)

Boğaç Han'ın annesinin soyluluğu ise hem metnin akışından hem de Dirse Han'ın hitâbından anlaşılmaktadır. Dirse Han, hatununa şöyle soylamaktadır: *Han kızı yerümden turayım mı?* (Ergin 1994: 80)

2. Babası bir kraldır: Dede Korkut Boylarında Hanlar Hanı Bayındır Han ve İç ve Dış Oğuz Beylerbeyi Salur Kazan dışında onlarca “bey” statüsünde kahraman vardır. Dirse Han da bunlardan birisidir. Yalnız, Boğaç'ın babasının Dirse Han sıfatını taşıması dikkat çekicidir. Çünkü, bu sıfat diğer boylarda Dirse Han ile aynı statüde olanlardan esirgenirken, âdetâ onun isminin bir parçası hâline getirilmiştir. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin birincisi olan Boğaç Han'ın da “Han” olarak nitelenmesi dikkate alındığında, bu hikâyede diğerlerinden farklı olan ve babadan oğula geçen bir hanlıktan söz edilebilir. 15. yüzyılda tespit edilen metnin daha arkaik biçiminde Dirse Han'ın bir “Han / Hükümdar / Hakan / Kral” olduğu düşünülebilir.

3. Baba çoğunlukla kahramanın annesinin yakın bir akrabasıdır: Dirse Han ile hatunu arasında herhangi bir akrabalık bağından metinde söz edilmemektedir. Dirse Han'ın hatununun “han kızı” olduğu söylenmektedir. Bu ifade muhtemel bir akrabalık bağını azaltmakla birlikte, Türklerdeki yakın akraba ile evlenmeme, yedi göbek takip etme gibi bir geleneğin mevcudiyeti de hatırd tutulursa akraba olmadıkları kabulü öne çıkmaktadır.

4. Kahramanın ana rahmine düşüş şartları olağan dışıdır: Türk anlatılarında kahramanın kut alarak, olağanüstü şartlarda doğduğu sıkça işlenen bir konudur. Boğaç Han da “bir ağzı dualının duasının Tanrı tarafından kabul edilmesiyle” dünyaya gelmiştir. (Ergin 1994: 81)

5. Kahraman aynı zamanda bir Tanrı'nın oğlu olarak kabul edilir: Türk destanlarında kut alma ve buna bağlı olarak olağanüstü özelliklere sahip olma motifinin Türk anlatılarında mevcut olduğunu unutmamak gerekir. Köktürk yazıtlarında Bilge Kağan (Muharrem Ergin 1983), Buku Kağan (Atsız 1992: 76), Manas (Naciye Yıldız 1955) gibi kahramanların “Tanrılık” iddiaları bulunmaktadır. Dolayısıyla ileride yapılacak olan Türk kahraman kalıbı çalışmalarında bu maddenin bazı kahramanlarımız için uygun olacağı değerlendirilebilir.

6. Çoğunlukla baba tarafından onu öldürme girişiminde bulunulur: Bu madde Boğaç Han boyunun kurgusunda önemli bir yere sahiptir. Dirse Han, kırk namerdinin iftiralari sonucu av sırasında oğlu Boğaç Han'ı öldürme teşebbüsünde bulunur. (Ergin 1994: 86) *Oğuz Kağan Destanı*'nin islamî rivayetinde (Togan 1982), ve Hun devletinin kurucusu Mete (Motun)'nin hayatında karşımıza çıkan (Ögel 1993: 6) baba-oğul ihtilafı, Dirse Han ile oğlu Boğaç Han arasında da yaşanmaktadır. Anlatılardaki kurgudan uzak da olsa, oğul öldürme teşebbüsü Boğaç Han boyunda karşımıza çıkmaktadır

7. Kahraman gizli bir yere gönderilir: Av sırasında oklanan ve öldü diye orada bırakılan Boğaç Han'ı annesi, kırk ince belli kız ile gelerek, kurtarır ve

gizlediği bir yerde iyileşmesini sağlar. Bu gelişmelerden Dirse Han haberdar edilmez. (Ergin 1994: 90)

8. Uzak bir ülkede evlât edinen bir aile tarafından büyütülür: Bu madde kurgu bakımından Türk destanlarında yer almayan maddelerden biridir. Boğaç için de böyle bir durum söz konusu değildir. Batı geleneksel kahraman kalıbının Türk geleneksel kahramanlarından biri olan Boğaç ile buraya kadar benzeyen yönlerinde dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi de, öldürmeye teşebbüsün şartları ve çocuğun yaşıdır. Batı anlatılarında çocuk doğar doğmaz öldürülmeye çalışılırken, Boğaç Han, bir ihtilaf sonrasında ve gençlik çağında öldürülmek istenmektedir. Bu sebeple de sekizinci maddenin Türk anlatılarında yer almaması tabiidir.

9. Kahramanın çocukluğu hakkında bize hiçbir şey anlatılmaz: Boğaç'ın doğumu söylendikten sonra bebeklik çağı hakkında bilgi verilmez. Türk destanlarında sıkça gördüğümüz 15 yaşına gelince kahramanlık gösterme sahnesine kadar geçen zaman destancı tarafından *At ayağı külük ezan dili çevik olur* denilerek atlanılır, (büyümenin tabiiği *Eyegülü ulalur kapurgalu büyür* atasözüyle vurgulanır ve Boğaç'ın çocukluğu üzerinde durulmaz.

10. Kahraman yetişkinlik çağındayken, gelecekte kral olacağı yere gider: Sekizinci maddeye bağlı olarak Boğaç Han için bu madde söz konusu edilemez.

11. Kahraman; kral, dev, ejderha veya vahşî bir hayvana karşı zafer kazanır: Boğaç henüz adı konmamış on beş yaşında bir çocuk iken arkadaşlarıyla bir meydanda aşık oyunu oynamaktadır. Bu arada Bayındır Han'ın bir yazın bir de güzün tertip ettiği döğüşlerde buğra ile döğüşen azgın boğası zincirlerinden kurtulur ve çocukların üzerine gelir. Diğer çocuklar kaçarken Boğaç kaçmaz, üzerine gelen boğayı öldürür ve ona Dede Korkut tarafından "Boğaç" adı verilir (Ergin 1994: 81-82)

12. Çoğunlukla kendisinin selefinin kızı prensesle evlenir: Boğaç Han için böyle bir olay söz konusu değildir. Yalnız, babasının kırk namert tarafından kâfir ülkesine götürülmesi sırasında Boğaç'ın nişanlı olduğunu öğreniyoruz. (Ergin 1993:93) Hikâye içinde ise Boğaç'ın evliliği veya nişanı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bu sebeple Boğaç Han hikâyesinde evlilik sürükleyici ve belirleyici bir yere sahip değildir.

13. Kral olur: Babasını kırk namertten kurtardıktan sonra Oğuz iline dönen Boğaç'a Hanlar Hanı Bayındır Han beylik verir, taht verir. (Ergin 1994: 94) Boğaç'ın "han" olarak adlandırılması hikâyenin daha arkaik metinlerinde, Bayındır Han'a bağlı bir beyden ziyade Boğaç'ın bu maddeye uygun bir şekilde "han" olduğu düşünülebilir.

14. Maddeden başlayarak 22. madde de dahil hiçbir madde Boğaç Han'a uymaz. Çünkü Boğaç Han'ın hikâyesi 13. maddedeki olayla son bulur. Türk anlatılarında sıklıkla karşımıza çıkan "sevdiğini alma", "tahta çıkma" gibi

“mutlu son” a kavuşma burada da karşımıza çıkmaktadır. Destan kahramanlarının tahta çıktuktan sonra da *Oğuz Kağan*, *Manas*, *Semetey*, *Seytek* gibi kahramanlıklar yapmaya ve halkına hizmet etmeye devam ederken, hikâye kahramanlarının *Kerem*, *Garip*, *Emrah* gibi “sevgiliye kavuşma” ile sonlandığı dikkate alınırsa bütün *epos* özelliklerine rağmen Boğaç Han boyunun hikâyeleşme sürecinin eseri olduğu görülebilir.

Lord Raglan'ın “Batının Geleneksel Kahraman Kalıbı”na göre yaptığımız bu tespitten sonra şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Batının Geleneksel Kahraman Kalıbı'na göre Boğaç Han, yedi puan almaktadır. Lord Raglan'ın punalama sistemine göre en az puan alan iki kahraman olan *Elijah (Ilyas)* ve *Sigurd (Siegfried)* dahi Boğaç Han'dan iki puan daha fazla almışlar ve dokuz puanın sahibi olmuşlardır. (Ekici 1998, 130). Lord Raglan bu iki geleneksel kahramanın puanlarının bu derece düşük oluşunu, eldeki metinlerin eksik oluşuyla açıklar. Eksik metinlerin dahi puanlarının Boğaç'tan yüksek oluşu, bu puanlama sisteminin Türk geleneksel kahramanı için uygun olmadığını göstermektedir.

Batının Geleneksel Kahraman Kalıbı'na göre Raglan'ın incelediği kahramanları ile Boğaç arasında benzeyen maddeler 2, 4, 6, 7, 9, 11 ve 13. maddelerdir. Bu maddelerin tamamı “Batının Geleneksel Kahraman Kalıbı”na dahil olan isimlerden sadece *Oedipus*'ta bulunmaktadır. *Oedipus* 22 üzerinden 20 puan almış olmakla birlikte Boğaç ile en çok benzeyen Batı kahramanıdır. Oysa Orta Doğu kaynaklı *Moses (Musa)* *Oedipus*'tan bir puan fazla yani 21 puan almasına rağmen, Boğaç ile 4 madde bakımından benzemektedir. Raglan'ın değerlendirmeye aldığı 18 Batı ve Orta Doğu kaynaklı Geleneksel Kahraman ile Boğaç arasında en çok benzeyen maddeler 2, 4, 11. ve 13.'dür. Bunlar ise kahramanın babasının kral olması, kahramanın ana rahmine olağanüstü şartlarda düşmesi, kahramanın bir başka kahramanı veya vahşi bir hayvanı yenerek kahramanlığını göstermesi ve kendisinin kral olması gibi dünya eposlarının “tipik” yönlerinde toplanmaktadır. Bu bakımdan bu benzerlikleri de esas itibarıyla soylu birinin çocuğu olma ve sonra tahta çıkma şeklinde sıkça karşımıza çıkan bir destan motifi olarak almak yerinde olur.

Tek tek ele alındığında Boğaç ile Batının Geleneksel Kahraman Kalıbı'na dahil kahramanlar arasındaki benzerlikler daha da azalmaktadır. Biraz önce ifade edildiği üzere Batının Geleneksel Kahraman Kalıbı'na Boğaç Han yedi madde bakımından benzemektedir. Bu yedi madde ise sadece *Oedipus*'ta bulunmaktadır. Diğer kahramanlardan *Theseus* 6, *Romulus* 6, *Heracles* 5, *Perseus* 6, *Jason* 5, *Belberophon* 4, *Pelops* 5, *Asclepius* 4, *Dienysus* 6, *Apollo* 6, *Zeus* 5, *Joseph (Yusuf)* 4, *Moses (Musa)* 6, *Elijah (Ilyas)* 2, *Sigurd (Siegfried)* 4, *Arthur* 6, *Nyikang* 3 madde bakımından Boğaç ile benzeşmektedir. Bunlar içinde ise 2, 4, ve 13. maddelerin bir kral çocuğu olma ve sonuçta tahta çıkma gibi hem batı hem de doğu anlatılarında sık karşılaşılan motifleri içine aldığı dikkate alınırsa, Batının Geleneksel Kahraman Kalıbı ile Boğaç Han arasındaki benzerliklerin son derece sınırlı olduğu görülür.

Oedipus ile Boğaç Han arasındaki 7 maddelik benzerlik ise ilgi çekicidir. Oedipus ile Boğaç arasındaki bu benzerliği Dirse Han'ın oğlunu öldürme teşebbüsüne bağlamamak gerekir. Çünkü Batının Geleneksel Kahraman Kalıbı içinde yer alan *Theseus, Romulus, Heracles, Perseus, Pelops, Asclepius, Dionysus, Apollo, Zeus, Jeseph (Yusuf), Moses (Musa)* da babaları, dedeleri veya kardeşleri tarafından öldürülmek istenmiştir. Lord Raglan babanın oğlunu öldürme motifini "oğul kurban etme ritüelleri"ne bağlamaktadır. (Ekici 1998: 131 -132) Bütün bu öldürme teşebbüslerinin başarısızlıkla sonuçlanması Lord Raglan tarafından ritüelistik bir hile olarak nitelenmektedir. Bu kurban etme teşebbüsünün ardından bir hayvan öldürme sahnesinin ortaya çıkışını bu hilenin bir parçası olarak gören Lord Raglan'ın tahlilinin ve ritüellerin anlatılarımız üzerindeki etkilerini tartışmamız gerektiği fikrinden uzak kalamayacağımızı ifade etmeliyiz.

Boğaç Han hikâyesi bize bir kez daha Türk destan kahramanlarının mitolojik, ritüelistik veya tarihî yönleriyle tahlilinin yapılabilmesi için Batının Geleneksel Kahraman Kalıbı'ndan hareketle Türk Geleneksel Kahraman Kalıbı'nın ortaya konulması gerektiğini göstermiş oldu.

Batı Geleneksel Kahraman Kalıbı olay örgüsü, olay sırası, mantığı ve ahlâk değerleriyle Türk anlatılarına birçok bakımdan uymamaktadır. Uymayan noktaların nerelerde toplandığı ve neden uymadığı konusunda daha ileri fikirler söyleyebilmek için diğer destan kahramanlarımızın da değerlendirilmesi ve bunun sonunda bir Türk Geleneksel Kahraman Kalıbı'nın belirlenerek tahlilî sonuçlara gidilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- H. Nihal Atsız, 1992. *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Baysan Yayınları.
- Özkul Çobanoğlu, "Lord Raglan'ın batı halk kahramanı kalıbı açısından Oğuz Kağan ve Er Töştük destan kahramanlarına bakış", *Umay Günay Armağanı*, Ankara, 1996.
- Metin Ekici, (Çev.) "Geleneksel Kahraman" *Milli Folklor* 5,10, 37 (Bahar Lord Raglan 1998), 126-138, Ankara.
- Muharrem Ergin, 1983. *Orhun Abideleri*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları.
- Muharrem Ergin, 1994. *Dede Korkut Kitabı 1*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bahaeddin Ögel, 1993. *Türk Mitolojisi 1*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1982.
- Naciye Yıldız, 1995. *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tesbit ve Tahliller*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.